

FALUSIAK AZ IPARBAN

I.

Korunk társadalmának alapvető ténye az általános és világméretű iparosodás. Az emberiség történetében mind ez ideig egyedülálló, de civilizációnk jövőjére nézve *végső következményeiben* még teljesen fel nem ismert hatású folyamattal állunk szemben. A marxista szociológiai szemlélet e rendkívüli összetett társadalmi folyamat lényegét a gazdasági fejlődés két alaptényezőjének: a termelőeszközöknek és a munkaerőnek a tudományos és műszaki fejlődésre alapozott egyre gyorsuló növekedésében konkretizálja. A termelőerők strukturális fejlődése, az iparosítás és a mezőgazdaság gépesítése útján, a társadalmi munkaerő egyre fokozódó differenciálódását, szerkezeti tagoltságát és integrálódását hozza létre. E szerkezeti, mennyiségi változásból kiindulva közelíthetjük csak meg vizsgálódásunk tulajdonképpeni tárgyát, a *társadalmi munkaerő mozgási tendenciáit*, és ezen belül a *mezőgazdasági eredetű munkaerőnek az ipari struktúrába való beilleszkedését*.

*

A modern ipari fejlődés két irányban befolyásolja a munkaerő mozgását: egyrészt a gyárakban, építőtelepeken, üzemekben létrejövő ipari *munkaerőszükséglet vonzó* — másrészt pedig, a mezőgazdaság gépesítése és a munkatermelékenység növekedése következtében kialakuló *agrár munkaerőfelesleg taszító* hatásában. E két tényezőhöz még hozzá kell adnunk a demográfiai növekedésből (amely általában nagyobb ütemű falun, mint városon) származó agrár-népszaporulat munkaerő-potenciálját. Az ipari fejlődés és a demográfiai növekedés együttes hatásából származó feszültség az a dinamikus hajtóerő, amely szerkezeti eltéréseket létrehozó társadalmi mozgáshoz vezet. E társadalmi mozgás lényege: *egyéneknek vagy csoportoknak térben és társadalmi struktúrában megvalósuló helyváltoztatása*. Ezt a jelenséget fejezzük ki a *társadalmi mobilitás* fogalmával.

A vízszintes irányban végbemenő társadalmi mozgás egyik jellegzetes formája a *munkaerő-elvándorlás*. E jelenség két pólusának — ipari jellegű *munkaerőkereslet* és agrár jellegű *munkaerőkínálat* — dinamikus erőviszonyából érthetjük csak meg a szakmai struktúraváltozás és a faluról jött munkaerő beilleszkedésének bonyolult folyamatát. Az iparba való integrálódást, még ha csupán mennyiségi szempontok alapján próbálnók is egyszerűsíteni, megnehezíti az, hogy az ipar munkaerőszükséglete és a mezőgazdasági munkaerő diszponibilitása közé *nem tehetünk egyenlőségi jelt*. Elsősorban azért, mert az ipar, a gyorsuló *műszaki fejlődés* kényszerítő hatására, viszonylagosan mennyiségileg csökkenő arányú, de minőségileg egyre emelkedőbb tendenciájú *munkaerőigénye nem egyenlő* a mezőgazdaságból feléje áramló, tömegében nagyobb arányú, de alacsonyabb képzettségű munkaerővel. Másodsorban, a fenti két tényező mennyiségi és minőségi aránytalansága fokozottabb mértékben mutatkozik meg a termelés magasfokú gépesítésé-

nek és automatizálásának térhódítása idején, amikor majd az ipar még differenciáltabb és magasabb szakképzettséget követelő, szelektív ellenállásával kell számolnunk. E ponton azonban a szociológiai elemzésnek már a gazdaságpolitikával és munkaerőtervezéssel érintkező határvonalára jutottunk.

Az ipari integrálódás folyamatának vizsgálatában lényeges mozzanat, hogy a faluról jött emberek tömegei nemcsak *munkahelyet és szakmát változtatnak*, hanem egyszersmind évszázados hagyományokat kifejező sajátos norma- és értékrendszerben kifejeződött *társadalmi kötelekekből bomlanak ki*, és *költöznek át* a régitől térben és társadalmi struktúrában eltérő *új környezetbe*. S ezt az új környezetet, a történelem anyagi fejlődésének objektív szükségszerűsége folytán a gyárkérmények erdejében született ipari társadalom jelenti. Mint ismeretes, a tőkés társadalom gazdasági fejlődése együtt járt a mezőgazdasági termelőerők és elsősorban az agrármunkaerő beolvasztásával. Klasszikus példaképpen Anglia ipari fejlődésére emlékeztetünk, ahol a földművelők kisajátítása útján — Marx szavaiival — a „termelőknek a termelőeszközöktől való elszakítása történeti folyamatában jöhetett csak létre a kezdeti tökefelhalmozás“. Ugyanez a folyamat bizonyos módosulásokkal, a feudális maradványokkal és megkötöttségekkel terhelt kelet-európai országok kapitalista fejlődésében is végbement. Így például Romániában, a konkrét történelmi és társadalmi feltételektől befolyásolt és sajátos formában kibontakozó kapitalista termelési viszonyok alapján a mezőgazdaságban erőteljes differenciálódás indult meg. Ez különösen a két világháború közti időszakban meggyorsult. Ezzel magyarázható a kisparaszti gazdaságok felmorzsolódása. A mezőgazdaság kapitalista fejlődésének Lenin által klasszikusan megrajzolt „porosz“ útja nálunk is kitermeli a maga proletár és félproletár tömegeit. Az agrárproletariátus városba özlése és felszívódása eredményeként 1930 és 1941 között a városi lakosság csaknem 91 százaléka falusi beköltözőkből származott (*Dezvoltarea economică a României, 1944—1964*. București, 1964. 193). A társadalmi migráció okait, az elaprózódott kisparaszti gazdaságok életképtelenségét, a nagybirtoktól megnyomorított agrártömegek pauperizálódását híven tükrözi ez időszak szociológiai irodalma (Miron Constantinescu: *Bogații unui sat de negustori de fructe și emigranți din Dimbovița, a 60 sate românești. Contribuții la tipologia satelor românești*, 1942 című kötetben és I. Meașnicov: *Migrațiile interioare în România. Sociologie românească*, 1942). E valóságfeltáró és harcos társadalomtudományi írások mellett ugyanakkor számos maradi szellemű, poporanista mű is születik, amelyek a *román paraszt elproletarizálódását, elvárosiasodását* poporanista és a faji mítosz köréből vett érvekkel támadja. Ezekben az írásokban a hagyományos paraszti életforma misztifikálása és apoletetikája mögött az ipari proletariátus számbeli növekedésétől és forradalmi elégedetlenségétől való félelem húzódik meg (Dr. C. Grofseanu: *Influența industrializării asupra țăranului român. Sociologie românească*, 1939. 4).

A burzsoázia — a gyors és könnyű profit reményében — mohó kézzel nyúl a nagy tömegben jelentkező, olcsó munkaerőt jelentő agrárproletariátus felé. Az uralkodó osztály egyes teoretikusai a munkásság számbeli növekedéséből képződő forradalmi erő veszélyét jelzik, és állami beavatkozást sürgetnek az iparosítás folyamatába, de magának a munkásosztálynak, illetve a munkásmozgalomnak is számolnia kell a sorait hirtelen felduzzasztó paraszti tömegek spontaneitásával. A hazai szociológiai kutatásra vár az az eléggé szövevényes, de fontos feladat, hogy a két világháború közti időszakban gyorsan megnövekedett *munkásosztály*

társadalmi összetételében és tudatában végbement pszicho-szociológiai folyamatokat feltárja. A nemzeti kérdés kutatóinak pedig emlékeztetniük kell arra, hogy Erdélyben a feudális maradványok jelenlétében kibontakozó ipari fejlődés nemcsak társadalmi, de nemzetiségi problémákkal is megnehezítette a munkásosztályba való beilleszkedés folyamatát.

Tekintettel a két világháború közti romániai magyar társadalomtudományi kutatás falu-központú orientációjára, vizsgálódásait ki kell egészítenünk a magyar munkásság szociográfiai, szociogenetikai vizsgálatával. Éppen ezért igen figyelemre méltónak tartjuk azokat a (ha nem is kifejezetten szaktudományos jellegű) kísérleteket, amelyek „in statu nascendi” rajzolják meg a munkásosztályal való találkozás szociográfiai portréját, „A munkásság oly sokféle, és annyira mozgásban van még, s oly sok hatásnak van kitéve, hogy jelleme folytonos változáson megy át” — írja erről az időszokról Nagy István a *Bérmunkások* című, kitűnő szociográfiai és lélektani megfigyeléssel megírt könyvében. Az egykori famunkás a maga szókimondó őszinteségével tárja elélnk a jelentkező dilemmát: „Felmerül a kérdés, és erre választ kell adnunk, hogy ez a friss munkástömeg feloldja-e a régi munkástömegek kialakult jellemét, vagy pedig maga formálódik a magyar ősmunkásság arculatára, mint ahogy ez a múltban is történt” (*Bérmunkások*. Kolozsvár, 1945. 5). S a munkásság, amely a tőkéssekkel szemben folytatott bérharcában *kezdetben* csak konkurrenciát lát a jövevényekben, fokozatosan áttér a szívós szervezeti és nevelőmunkára. „Elkeseredett, néma küzdelem dúl minden olyan gyárban, ahol az... ősmunkások közé félparaszt elemek kerültek. A küzdelem természete aszerint változik, hogy a régi munkások mennyiben szervezettek vagy szervezetlenek” — írja ugyanott Nagy István. A kapitalista kizsákmányolás, a társadalmi és nemzeti elnyomás feltételei között sajátos kétfrontos harcra volt szükség. Egyrészt szét kellett törni a *jövevény-munkásokkal szembeni előítéletek* béklyóit, másrészt pedig a még ingatag, a bérharc, illetve osztályharc törvényeit egyelőre nem ismerő, s így a munkáltatóktól könnyen manipulálható tömeget a szervezett munkásság iskolájában lehetett átnevelni. Az uralkodó kizsákmányoló osztályok *diverziós célokra felhasznált nemzetiségi politikájával*, a sovíniszta uszítással szemben közös összefogásra kellett nevelni. A harc közös frontjának kiépítését elősegítette viszont, hogy a falvak bevándorló fiai az együttélés és sorsközösség élményét hozták magukkal a gyárba. Ezzel is magyarázható, hogy viszonylag rövid idő alatt a két világháború közti munkásosztály nemzeti különbség nélkül egygyéforrott harcában.

II.

Hogyan alakul ma a faluból városba irányuló munkaerő migrációs folyamata? Hogyan megy végbe az iparba integrálódás? A szocialista társadalom gazdasági alapjának megteremtése, a termelőerők magas szintű továbbfejlesztése szükségszerűen együtt jár a társadalmi munkaerő növekedésével, szerkezetbeli differenciálódásával. A szocialista iparosítás, a termelési kapacitás állandó bővítése a fejlődés szintjének és ütemének megfelelő ipari munkaerőállomány növelését teszi szükségessé. Ugyanakkor a mezőgazdaság szocialista átalakítása, a gépesítés útján megvalósított termelékenység a mezőgazdaságban lekötött munkaerő fokozott felszabadításával jár. E folyamat a szocialista gazdaság két alapvető szektorában a *munkaerő átcsoportosulásához* vezetett és vezet egyre fokozódó mértékben. Ennek eredményeképpen az ország aktív népességének szerkezetében alapvető változások

jönnek létre: az iparban és az ezzel kapcsolatos tevékenységi ágakban dolgozók száma állandóan növekszik, a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma pedig állandóan csökken. *A faluról eltávozó népesség döntő többsége a munkásosztályba ment át: az 1948—1963 közötti időszakban a faluból bevándorolt munkaerő a munkásosztály kétharmadát foglalta magába, 1965—1970 között 900 000-rel nőtt a fizetéses alkalmazottak száma, és ebből 400 000 a mezőgazdasággal foglalkozó népességből származik. 1975-ig, a jelenlegi ötéves terv előirányzata alapján, 1 010 000-rel növekszik az alkalmazottak száma, s ebben, a migrációs folyamat növekvő tendenciája alapján, a falusi munkaerő fokozott arányú térhódítására számíthatunk. A munkaerő-struktúra alakulásában számolnunk kell továbbra is az agrárnépesség állandó és folyamatos földrajzi és társadalmi helyváltoztatásával az ipari és szolgáltatási foglalkozások körébe való felvétel útján. Ez a munkahelyi átváltás mélyreható gazdasági, kulturális és lélektani következményekkel jár mind az egyén, mind a társadalom életében. Elsősorban gazdasági, hiszen az ipari munkaerő növekedése a társadalmi össztermelés értékében az ipari mutató ugrásszerű növekedését eredményezi; s ez lehetővé teszi az *élelszínvonal emelését biztosító nemzeti jövedelem gyarapodását*. Az anyagi következmény mellett döntő fontosságú és az egyén elidegenedését vagy harmonikus integrálódását alapvetően befolyásoló tényezőként kell figyelembe vennünk az *ipari munka lélektani dimenzióját*. A munkahely és szakmai tevékenység megváltoztatása, ismeretlen gépek és emberek, ezek megismerése és a hozzájuk való alkalmazkodás az új munkás egész belső lényét, tudati-lelki világát mozgásba hozza, reagálásra készíti.*

Az integrálódás folyamatának fontos lélektani momentumai, az új foglalkozás- és munka-sztereotípiák kialakítása és a munkahelyi személyközi kapcsolatok megteremtése. A faluról jött munkásnak fokozatosan asszimilálnia kell a városi civilizáció és műveltség elemeit. Ha azonban a migrációs tömeg aránytalanul nagy és hirtelen zúdul új környezetére, ez *zavaróan hathat az integráló közösség kulturális életére*. Az integrálódási folyamat különösen kezdeti, átmeneti szakaszában az újonnan létesült ipartelepeken a falusi és városi normák, a régi és az új, külső fizikai és belső morális jegyei sajátos keveredésével találkozunk. Úgy gondoljuk, elodázhatatlan — a szocialista állam kulturális és nevelő funkcióját elősegítő — feladattá vált az új városnegyedek és a beilleszkedő városlakók (ruházkodás, táplálkozás, lakás és egészségügyi berendezések használata, ízlés és életmód, szabad idő, az utcán, közlekedési eszközökön, nyilvános helyiségekben megnyilvánuló viselkedésmód) társadalmi-kulturális mérlegének elkészítése. A beilleszkedés három dimenzióban vázolt jelenségeiről megállapíthatjuk, hogy csakis valóság-hű szociológiai kutatás alapján tehetjük lehetővé a konfliktus-helyzetek elkerülését és az egész folyamat megkönnyítését elősegítő gyakorlati javaslatok kidolgozását.

III.

A mezőgazdasági eredetű munkaerő szakmai beilleszkedésének folyamata számos elméleti és gyakorlati fontosságú kérdést vet föl. Ezek tudományos kutatása összetett, szakmaközi (antropológiai, közgazdasági, egészségügyi, pszichológiai, jogi és szociológiai) módszereket igényel. E kutatások lehetővé teszik az integrálódás folyamatában szereplő oksági tényezők feltárását, s ennek birtokában a tudatos és tervszerű irányítás és ráhatás módjainak kidolgozását. A faluról jött munkások szakmai integrálódását majdnem minden országban tanulmányozzák, hiszen ez mindenütt, az iparosítás fokától függően, kisebb vagy nagyobb mértékben társadalmi problémaként jelentkezik. Még a fejlett iparú kapitalista országokban

is számos szociológiai munka foglalkozik e kérdéssel (A. Touraine—O. Ragazzi: *Ouvriers d'origine agricole*, Paris, 1961. és *Adaptation et formation de la main d'oeuvre des régions rurales au travail industriel*. O.C.D.E., Paris, 1962). Ipari fejlődésük eredményeképpen a szocialista országok szociológiai irodalmában is jelentős helyet foglal el a mezőgazdasági eredetű munkaerő vándorlásának és integrálódásának kérdése. Ezzel kapcsolatban Maria Jarosinska lengyel szociológus monográfiáját kell megemlítenünk, amely a lengyel munkásosztályban a migráció hatására végbement változások problémája mellett igen jelentős elméleti és módszertani megfigyelésekre hívja fel a figyelmet. A magyarországi szociológusok szintén fokozott figyelemmel kísérik a mezőgazdasági munkát és falusi életmódot elhagyó és városba telepedő, ipari munkát vállaló társadalmi nagycsoportok kialakulásának folyamatát (Hanák Katalin, *Valóság*, 1966. 8). Maria Jarosinska a faluról jött fiatal fémipari munkások integrálódásában a munkásosztályra jellemző *lényeges tulajdonságok* átvételére, Hanák Katalin az integráló csoportok *tipológiai meghatározására* hívja fel a figyelmünket.

Az integrálódás *fogalmi meghatározásával* foglalkozó s még eléggé ellentmondásos szociológiai szakirodalom ismertetésére itt részletesen nem térhetünk ki, csupán néhány kísérletet jelzünk, bár egyik szerző sem jelentkezik a teljesség igényével. Alain Birou szerint az integrálódás a társadalom területén valamely résznek (egyének, kiscsoportok) egy adott *egészhez* (nagycsoport, globális társadalom) való alkalmazkodásaként jelentkezik (*Vocabulaire pratique des sciences sociales*. Paris, 1966). Az amerikai szociológusok úgy vélik, hogy az integrálódást az egyéni, illetve kiscsoport-magatartásnak a *közösséggel*, illetve az integráló nagycsoport elvárásaival, normáival való *összehangolásban* fogalmazhatjuk meg. Érdekes vita alakult ki az *adaptáció* és *integráció* fogalmi viszonyával kapcsolatban. Maria Jarosinska szerint a munkásosztályra jellemző *lényeges tulajdonságok* konstans átvétele *lényegében* nem más, mint a faluról jött munkások alkalmazkodása, azaz *adaptálódása*. Egy másik lengyel szociológus, Nowakowski szerint az alkalmazkodás és integrálódás *lényegében* egybeeső folyamat, mely végül is különböző csoportok együttélésén, kulturális szintkiegyenlítésén át *egységes társadalom* felé vezet. Ezzel szemben Emilio Willems rámutat arra, hogy bár az integrálódás az adaptálódás körébe tartozik, nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy ez utóbbi magában foglalja a fizikai környezethez való alkalmazkodást is, amely biológiai jellegénél fogva már nem tartozhat a szociológia körébe. Ugyanezt az álláspontot képviseli Maria Popescu (*Integrarea în întreprindere a muncitorilor veniți de la sat*. București, 1971), és csakis az integrálódás fogalmát fogadja el, oly értelemben, hogy magát a szociológiai kutatást is az adaptálódástól elhatároltan, kizárólagos értelemben kell alkalmaznunk. Úgy véljük, vitatható az az álláspont, amely a szociológiai kutatásnak az adaptálódástól elhatárolt és az integrálódást tisztán kifejező folyamatokra történő leszűkítéséhez vezet. Az iparban elhelyezkedő munkás integrálódási folyamatában ugyanis nem mellőzhetjük azt a ténytet, hogy neki elsősorban alkalmazkodnia kell új környezetéhez. A természeti-fizikai környezetváltoztatásból származó tényezők nemcsak szociológiai jellegűek, hanem alapvető biológiai és pszichológiai mozzanatokot is magukban foglalnak. Például a táplálkozás, mint olyan, bio-fiziológiai folyamat, s vizsgálata természetesen természettudományi jellegű. *De az integrálódó munkás táplálkozásmódja* már számunkra *lényeges munkaszociológiai kategória* (táplálkozhat-e kaszáslegény módjára egy finommechanikai üzem nagyfokú ideg-, s nem izomenergiát és figyelmet igénylő munkása?). Az integrálódó munkás selejt- és hiba-grafikonját okságilag és korrelációs módszerrel elemző szociológus figyelmét nem kerülhetik el a bio-pszichikai tényezők.

IV.

Hazánkban a munkásosztály szociológiai vizsgálata a IX. és X. kongresszus útmutatása nyomán indult meg, s bár még kezdeti stádiumában van, máris igen jelentős eredményekre vezetett (*Profilul spiritual al clasei muncitoare*, 1964; *Integrarea profesională*, 1967), és különösen figyelemre méltó elméleti és módszertani következtetéseket vonhatunk le az 1967 és 1970 közötti években a Miron Constantinescu professzor irányította konkrét szociológiai kutatások eredményeiből (*Procesul de urbanizare în R. S. România. Zona Slatina—Olt; Zona Braşov*). E felmérésekben a kutatások fő irányát az iparosítás következtében kibontakozó urbanizálódás általános, gazdaságföldrajzi, egészségügyi és kulturális jelenségei alkotják, lényeges helyet kap a társadalmi mobilitás vizsgálata is. Itt kell megemlítenünk a mai román társadalom szerkezetében beállott változásokkal foglalkozó tanulmánykötetet (*Structura socială a României socialiste*. Bucureşti, 1971).

A munkásosztály társadalmi mobilitásában, számbeli növekedésében döntő súllyal részt vevő falusi származású tömegek integrálódása napjainkban, szemünk előtt lejátszódó reális jelenség-komplexum. E nagy horderejű *társadalmi tény* mégis sincs mind ez ideig kellőképpen feltárva sem tudományos, sem gazdasági és társadalompolitikai jelentőségében.

A már jelzett idevágó kísérletek sorában figyelemre méltó előrehaladást jelent Maria Popescu bucareşti-i szociológus említett tanulmánya (*Integrarea în întreprindere a muncitorilor veniţi de la sat, a Resurse umane ale întreprinderii* című tanulmánykötetben, Bucureşti, 1971). A tanulmány szerzője elismerésre méltó, jól kidolgozott módszertani apparátussal konkrét szociológiai felmérést végzett a galaţi-i Kohászati Művek és a bacăui Faipari Üzem munkásai között. A két üzemben dolgozó, faluról származó munkások integrálódási folyamatát vizsgálva, Maria Popescu arra a következtetésre jut, hogy az idevágó szociológiai kutatások jelenlegi szakaszában még nem lehet általános érvényű törvényszerűségeket megállapítani, s még kevésbé lehet kvantifikálni magát a beilleszkedést valamilyen szintetikus index-méréssel. Ebben a helyzetben a szociológiai vizsgálat eredményét csakis a tanulmányozott ipari egységben végbemenő integrálódás folyamatára tekinthetjük érvényesnek. Még kevésbé lehetséges az integrálódás folyamatában vizsgált kategóriák (munkatелjesítmény, szakképesítési igény, munkahelyi fluktuáció és hiányzás, munkaerkölcs) általános érvényű és abszolút értékelése objektív viszonyítási rendszer hiányában. (A bacăui Faipari Üzem faluról jött dolgozói például lelkiismeretesebbek, pontosabbak a munkahelyen való megjelenés tekintetében, a galaţi-i Kohászati Művek ugyanazon kategóriához tartozó munkásai azonban a fegyelmezetlenek többségét alkotják.) E módszertani nehézségek ellenére is miben sikerült a tanulmány szerzőjének az integrálódás lényeges tényezőit szintetizálnia? Az ipari munkássá való átalakulás folyamatában Maria Popescu szerint elsősorban a szubjektív jellegű, a tudat mezején végbemenő változásokat kell felismernünk és meghatározunk, s ezek: a) a munka iránt tanúsított szubjektív magatartás; b) a munkával szembeni elvárások; c) új magatartásbeli normák és modellek asszimilálása; d) a munkás társadalmi presztízsének képe. Az erre adott válaszokból kiderül, hogy az említett tényezők révén (az ipari munkával és a munkással kapcsolatos objektív társadalmi értékítéletek) szubjektív (életkortól, iskolázottságtól, szakmai képzettségtől, a falu elhagyásának okaitól), erősen differenciált tükröződésekkel találkozunk. A munkával szembeni elvárásban (Lucien Karpik szerint) különböző kategóriák műveltségi foka, társadalmi helyzete és szerepe fejeződik ki. Tehát arról van szó, hogy milyen érdeklődést tanúsít a faluról jött munkás, a

munka tartalma, a szakmai képzés lehetőségei, a munkakörülmények és a munkatársak iránt. Maria Popescu a munkával kapcsolatos elvárás, illetve megelégedettség alapvető motívumaként a *fizetést* és a *munkafeltételeket* jelöli meg (függetlenül a munkacsoport eredetétől vagy a szakmai kategóriától). Továbbmenve felteszi a kérdést: mi a magyarázata annak, hogy a falusi származású munkások a gyár régi munkásaival szemben viszonylag kevesebb fontosságot tulajdonítanak a munka tartalmának, a munka folyamán kialakuló emberi kapcsolatoknak. Az ipari munkával kapcsolatos magatartásmodell vizsgálatának eredményeiből kitűnik, hogy az erkölcsi kritériumok nagyobb fontosságúak a nem faluról jött munkások között, a falusi származásúak azonban viszonylag kevesebb fontosságot tulajdonítanak a munka erkölcsi elemeinek. A meg nem szilárdult társadalmi státusz és még ingatag szakmai helyzet, a közvetlen felettes irányában megnyilvánuló függőségi érzés miatt többnyire személyes érdekű problémákkal foglalkoznak, s nem eléggé nyíltak a munkahelyi hiányosságok feltárásában (Maria Popescu: *Resurse umane ale întreprinderii*. 147).

Az integrálódás folyamatát kedvezően befolyásoló tényező a munkás társadalmi presztízséről kialakult vélemény. A szocialista társadalomban egyforma tiszteletnek és megbecsülésnek örvend mind a munkás, mind a földműves. A befogadó, integráló csoport pozitív értékelése a falusi származású munkás társadalmi származásával szemben többé-kevésbé lehetővé teszi az integrálódás lélektani konfliktusainak elkerülését. Ezzel magyarázható a jövedény-munkások körében uralkodó egyenlőségi érzés, és mindennemű alacsonyabbrendűségi komplexus hiánya.

*

A beilleszkedés objektív folyamatának döntő láncszeme a faluról jött munkás szakmai felkészültsége. A ipari termelésben való közvetlen részvétel felé az első lépés a munkához szükséges ismeretek elsajátítása, különböző szakképzési formák (munkahelyi betanítás, inasiskola, szakmai és műszaki iskola) segítségével. A szakképzettség hiánya a mezőgazdasági munkaerő csak bizonyos százalékát jellemzi (a két kombinát felmérési csoportjában például 22 százalék az arány). A mezőgazdaság szocialista fejlesztése, gépesítése lehetővé tette, hogy a faluról jövő és az iparban elhelyezkedő munkások bizonyos fokú szakmai képzéssel rendelkezzenek. A szakképzés különböző formáinak vizsgálatából kitűnt, hogy a jövedény-munkások többsége a munkahelyén kapott szakképzést. Ez a tényező döntő módon kihat a faluról jött, betanított munkás teljesítményére. Az említett felmérés adataiból kitűnik, hogy a faluról jött munkások csoportteljesítménye az ugyanazon az osztályon dolgozó, de előzetesen nem mezőgazdaságból jött munkások teljesítménye mögött marad. Egyes szociológusok a munkateljesítményt a szakmai és társadalmi integrálódás fokmérőjének tekintik. E tényezőt, a munkateljesítményt szorosabban össze kell kapcsolnunk a szakmai képzés, illetve továbbképzés vizsgálatával; különös tekintettel az újonnan jött munkás opciójára valamely őt érdeklő és képességeinek valóban megfelelő szakmában való képzésre, illetve átképzésre.

Ebből az is következik, hogy az integrálódás minden szakaszában szükség volna szélesre kiépített képességvizsgáló munkapszichológiai és szociológiai apparátusra, amely az iparba áramló tömeges munkaerőt kiválogatná és szakmailag irányítaná. Ennek hiányában azonban egyelőre csupán mint társadalmi tény, nem pedig mint értékítélet fogadhatjuk el Maria Popescu konklúzióját, mely szerint a faluról jött munkások viszonylag passzívak és közömbösek a szakmai képzés

problémájával szemben. A munkás szakmai képzésének és továbbképzésének igényvizsgálatát össze kellene vetnünk az illető iparvállalat jellegéből eredő sajátos arcélű munkaerőszükséglet objektív meghatározottságával. Fel kell tételeznünk, hogy a munkás (egyéni képességeiből adódó) szakképzési szubjektív igénye nem minden esetben találkozik az őt alkalmazó vállalat objektív szükségletével.

*

A munkatermelékenységnek mint a beilleszkedés abszolút értékű mutatójának elfogadását nehezíti az, hogy az említett tanulmány szerzője csupán kísérőjelenségként, nem pedig mint a munkatermelékenységet meghatározó előfeltételként kezeli a munka minőségi megváltozását. A munkatevékenység megváltoztatása azonban nemcsak az integrálódás kezdeti szakaszára jellemző, hiszen maga az integráló közeg, az ipari technika is állandóan fejlődik, s ez menet közben is a munkások szakmai átképzését, továbbtanulását követeli. A szociológusnak nem szabad szem elől tévesztenie a beilleszkedő munkás (mind az élő, mind a tárgyiasult munka viszonylatában) konkrét tevékenységi módjának célirányos minőségi megváltoztatását. Az a körülmény, hogy a faluról jött munkások viszonylag passzívák a szakmai képzés és továbbképzés igényével kapcsolatban, arra enged következtetni, hogy az újonnan jött munkaerő tömege bizonyos inerciát jelentene az ipari fejlődés hajtóerőinek viszonylatában.

Úgy véljük, az idézett tanulmány szerzője módszertani merevségéből juthatott erre a konklúzióra. Maria Popescu csupán a különböző idő- és energiamennyiséget igénylő szakképzési formákkal szembeni opciókra, szubjektív válaszokra (illetve az ezekben kifejeződő mennyiségi támpontokra) építi a beilleszkedő munkások bizonyos százalékát negatívan értékelő megállapítását. E módszerrel ellentétben úgy véljük, helyesebb, ha nem a tanuláshoz, a különböző szakképzési formákhoz szükséges idő- és energiamennyiség, hanem a faluról jött és beilleszkedő munkás életkorától függő idő-diszponibilitás vizsgálatából indulunk ki. „Amit János meg nem tanult, azt János sem tanulja meg” — ezt nem szabad szem elől tévesztenie a szociológusnak sem. Annál is inkább, s itt rejlik a fenti jelenség dialektikussága, mert bár vannak a szakmai képzéssel szemben passzív magatartású munkások is, ezek kisebbségben maradnak a nagy tömegű, szakmát igénylő „János”-okhoz képest. Nem a tanulás objektív, a szocialista rendszer lényegéből fakadó lehetőségét, csupán annak az életkortól függő, szubjektív meghatározottságát és társadalmi-gazdasági rentabilitását tesszük kérdésessé. A szocialista társadalom tervszerű építése és fejlesztése nem zárja ki, hanem szükségszerűen magában foglalja a fejlődés összes dialektikus mozzanatait, s ennek alapján rá kell mutatnunk a mezőgazdaságból az iparba átáramló munkaerő átvándorlási sebességének objektív határvonalaira.

A munkaerőképzés, illetve a faluról jött munkás szakmai átképzésének a társadalmi ráfordítás és hatékonyság kritériuma alapján történő vizsgálata arra enged következtetni, hogy a túlhajtott ütemű elvándorlás a mezőgazdaságból nemcsak a hirtelen összezsugorodó falusi népesség, azaz mezőgazdasági munkaerő struktúrájában, hanem az ugrásszerűen növekvő ipari munkaerő összetételében is (életkor—szakképzettség dilemma) kedvezőtlen eltolódásokhoz vezethet. Az ebből adódó gazdasági és társadalmi következmények vizsgálatára itt nem térhetünk ki, csupán jelezsük azt a tényt, hogy a rohamosan fejlődő technika nemcsak a termelőeszközöket, hanem a munkaerőt is állandóan fenyegető erkölcsi kopásnak teszi ki.